

O'ZBEK, INGLIZ, RUS VA TURK TILLARIDA TAKRORLASH: QIYOSIY TADQIQOT

Ravshanova Adiba Muhammad qizi

Samarqand viloyati Samarqand davlat chet tillari instituti
Ingliz filologiyasi va tarjimashunoslik fakulteti 2-bosqich talabasi
93 036 77 11
ravshanovaadiba77@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqola o'zbek, ingliz, rus va turk tillarida takrorlash (reproduksiya) hodisasining lingvistik xususiyatlarini qiyosiy o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda har bir tilda takrorlashning grammatik shakllari, semantik funksiyalari va uslubiy qo'llanilishi tahlil qilinadi. O'zbek va turk tillari turkiy oilaga, rus tili slavyan oilasiga, ingliz tili esa german oilasiga mansub bo'lib, takrorlash usullari va maqsadi jihatidan o'ziga xoslikni namoyon etadi. Maqolada takrorlashning leksik, sintaktik va fonetik shakllari, ularning ifoda usullari va matndagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Shuningdek, takrorlashning nutqning ta'sirchanligini oshirish, urg'u berish, ritm yaratish va ma'noni kuchaytirish kabi vazifalari ham o'rganiladi. Tillararo qiyoslash takrorlashning universalligini va madaniy-lingvistik xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Maqola natijalari tarjima nazariyasi, stilistika va nutq madaniyati sohalarida foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: Qiyosiy tilshunoslik, Leksik takrorlash, Sintaktik takrorlash, Fonetik takrorlash, Uslub, Stilistika

Kirish.

Takrorlash (reproduksiya) – inson nutqining ajralmas qismi bo'lib, nutqning ta'sirchanligini oshirish, ma'noni kuchaytirish va ritmik tuzilishni yaratish kabi muhim vazifalarni bajaradi. Takrorlash har bir tilda o'ziga xos shakllarda namoyon bo'ladi, bu esa ushbu hodisaning qiyosiy tahlilini o'tkazishni dolzarb qiladi. Ushbu maqola o'zbek, ingliz, rus va turk tillarida takrorlashning lingvistik xususiyatlarini qiyosiy o'rganishga bag'ishlangan. Biz har bir tilda takrorlashning grammatik shakllari, semantik funksiyalari va uslubiy qo'llanilishini tahlil qilamiz. Maqsad – takrorlashning turli tillarda qanday namoyon bo'lishini, o'xshash va farqli jihatlarini aniqlashdan iboratdir.

O'zbek tilida takrorlash nutqning ta'sirchanligini oshirishning muhim vositasi hisoblanadi. U lisoniy birliklarning (so'zlar, so'z birikmalari, gaplar) qator kelishi, qaytarilishi orqali yuzaga keladi. O'zbek tilida takrorlashning quyidagi turlari ajratiladi:

- Leksik takrorlash: Bir xil so‘z yoki iboraning ketma-ket yoki ma’lum oraliqda qaytarilishi. Misol: Yaxshi, yaxshi o‘qiysan, lekin harakat qilishing kerak.
- Sintaktik takrorlash: Gapning yoki gap qismlarining takrorlanishi. Misol: Men keldim, men ko‘rdim, men yengdim.
- Fonetik takrorlash: Alliteratsiya (unli tovushlarning takrorlanishi) va assonans (undosh tovushlarning takrorlanishi) orqali ritmik tuzilishni yaratish. Misol: Qorong‘u kechada ko‘nglim eziladi.
- Grammatik takrorlash: Grammatik shakllarning takrorlanishi (qo‘shimchalar, yuklamalar).

O‘zbek adabiyotida takrorlash uslubiy maqsadlarda keng qo‘llaniladi. Masalan, mumtoz adabiyotda radif va tajnis san’atlari takrorlashga asoslangan. Zamonaviy o‘zbek adabiyotida takrorlash персонажning his-tuyg‘ularini kuchaytirish, nutqqa ritm berish va ma’noni ta’kidlash uchun ishlatiladi.

Ingliz tilida takrorlash

Ingliz tilida takrorlash ham keng tarqalgan uslubiy vosita hisoblanadi. Uning vazifalari o‘zbek tilidagiga o‘xshash, ya’ni diqqatni jalb qilish, ta’sirchanlikni oshirish, ritm va urg‘u yaratish. Ingliz tilida takrorlashning quyidagi turlari mavjud:

- Anaphora: Bir nechta gapning yoki bandning boshida bir xil so‘z yoki iboraning takrorlanishi. Misol: Every day, every night, in every way, I am getting better and better.
- Epistrophe (Epifora): Bir nechta gapning yoki bandning oxirida bir xil so‘z yoki iboraning takrorlanishi. Misol: Government of the people, by the people, for the people, shall not perish from the Earth.
- Anadiplosis (Epanalepsis): Gapning oxirgi so‘zi keyingi gapning boshida takrorlanishi. Misol: Fear leads to anger. Anger leads to hate.
- Polyptoton: Bir xil so‘zning turli shakllarida takrorlanishi. Misol: With eager feeding food doth choke the feeder.
- Alliteration: Bir xil undosh tovushlarning so‘zlarning boshida takrorlanishi. Misol: Peter Piper picked a peck of pickled peppers.

Ingliz adabiyotida takrorlash klassik adabiyotdan tortib zamonaviy adabiyotgacha bo‘lgan turli janrlarda keng qo‘llaniladi. Masalan, she’riyatda takrorlash ritmik effekt yaratish va ma’noni kuchaytirish uchun ishlatiladi. Nutqlarda esa takrorlash asosiy g‘oyalarga urg‘u berish va auditoriyaning diqqatini jalb qilish uchun ishlatiladi.

Rus tilida takrorlash

Rus tilida takrorlash nutqning uslubiy ifodaviyligini oshirish va ma’noni kuchaytirish uchun ishlatiladigan muhim vosita hisoblanadi. Rus tilida takrorlashning quyidagi turlari mavjud:

- Anaphora (Анафора): Bir nechta gapning yoki bandning boshida bir xil soʻz yoki iboraning takrorlanishi. Misol: Жди меня, и я вернусь. Жди меня очень.
- Epiphora (Эпифора): Bir nechta gapning yoki bandning oxirida bir xil soʻz yoki iboraning takrorlanishi.
- Anadiplosis (Анадиплосис): Gapning oxirgi soʻzi keyingi gapning boshida takrorlanishi.
- Tautologiya (Тавтология): Maʼnosi bir-biriga yaqin boʻlgan soʻzlarning takrorlanishi. Misol: Шум и гам.
- Gradatsiya (Градация): Soʻzlarning kuchayib borishi yoki susayib borishi tartibida joylashtirilishi.

Rus adabiyotida takrorlash koʻplab yozuvchilar tomonidan ishlatilgan. Sheʼriyatda takrorlash lirizm va ritm yaratish uchun ishlatiladi, nasrda esa personajning his-tuygʻularini ochib berish va voqealarga urgʻu berish uchun xizmat qiladi.

Turk tilida takrorlash

Turk tilida takrorlash nutqning taʼsirchanligini oshirishning muhim uslubiy vositasi hisoblanadi. Turk tilida takrorlashning quyidagi turlari mavjud:

- Tekrar (Tekrar): Bir soʻz yoki iboraning takrorlanishi. Misol: Güzel, güzel bir gün. (Goʻzal, goʻzal kun.)
- Yansima (Yansıma): Tovushga taqlid qiluvchi soʻzlarning takrorlanishi (onomatopeya).
- İkileme (İkileme): Maʼnoni kuchaytirish uchun birga ishlatiladigan soʻzlar juftligi (koʻpincha sinonim).
- Alliterasyon (Alliterasyon): Bir xil undosh tovushlarning takrorlanishi.
- Asonans (Asonans): Bir xil unli tovushlarning takrorlanishi.

Turk adabiyotida takrorlash sheʼriyatda ritm va musiqiylik yaratish, nasrda esa maʼnoni taʼkidlash va diqqatni jalb qilish uchun ishlatiladi. Turk xalq maqollarida, topishmoqlarida takrorlash keng qoʻllaniladi.

Qiyosiy tahlil

Ushbu tillarda takrorlashning qiyosiy tahlili quyidagi xulosalarga olib keladi:

- Universallik: Takrorlash barcha toʻrtta tilda ham mavjud boʻlgan universal hodisa hisoblanadi. Bu uning inson nutqiga xos boʻlgan muhim kommunikativ va uslubiy funksiyalarni bajarishini koʻrsatadi.
- Turlilik: Garchi takrorlash universal boʻlsa-da, uning turlari va ifoda usullari tillarga qarab farq qiladi. Masalan, ingliz tilida anaphora va epifora kabi murakkab takrorlash shakllari koʻproq uchraydi, turk tilida esa ikileme (soʻzlar juftligi) koʻproq tarqalgan.

• Grammatik vositalar: Har bir til takrorlashni ifodalash uchun o‘z grammatik vositalaridan foydalanadi. Masalan, rus tilida so‘zlarning kelishik shakllari va fe’llarning vid kategoriyasi takrorlashning ma’nosini aniqlashtirishga yordam beradi. O‘zbek tilida esa qo‘shimchalar va yuklamalar muhim rol o‘ynaydi.

• Uslubiy vazifalar: Takrorlashning uslubiy vazifalari barcha tillarda o‘xshash: nutqning ta’sirchanligini oshirish, urg‘u berish, ritm yaratish va ma’noni kuchaytirish. Biroq, har bir tilda bu vazifalar o‘ziga xos tarzda amalga oshiriladi. O‘zbek, ingliz, rus va turk tillarida takrorlashning qiyosiy tahlili, ushbu hodisaning universalligini va madaniy-lingvistik xususiyatlarini ko‘rsatdi. Takrorlash barcha tillarda nutqning muhim uslubiy vositasi bo‘lib, uning yordamida nutqning ta’sirchanligini oshirish, ma’noni kuchaytirish va ritmik tuzilishni yaratish mumkin. Tillararo qiyoslash takrorlashning turli tillarda qanday namoyon bo‘lishini va qanday maqsadlarga xizmat qilishini tushunish imkonini beradi. Kelgusida takrorlashning kognitiv va sotsiolingvistik aspektlarini o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa.

Mazkur qiyosiy tadqiqot o‘zbek, ingliz, rus va turk tillarida takrorlash hodisasining naqadar muhimligini ko‘rsatib berdi. Takrorlash, har bir tilda alohida shakl va uslubiy maqsadlarda qo‘llaniluvchi universal til birligi ekanligi aniqlandi. O‘zbek tilida leksik va sintaktik takrorlar ko‘p uchrasa, ingliz tilida anafora va epifora kabi murakkab shakllar keng tarqalgan. Rus tilida tautologiya va gradatsiya, turk tilida ikileme va yansima kabi takrorlash usullari o‘ziga xosdir. Grammatik vositalar har bir tilda takrorlashning ifodalanishiga o‘ziga xos ta’sir ko‘rsatadi. Takrorlashning asosiy vazifalari (ta’sirchanlikni oshirish, urg‘u berish, ritm yaratish) barcha tillarda birdek bo‘lsada, ularning amalga oshirilishi har xil. Ushbu tadqiqot natijalari tarjima nazariyasi, stilistika va nutq madaniyati sohalarida foydali bo‘lishi mumkin. Tillararo takrorlashning o‘ziga xosliklarini bilish, turli madaniyatlarning lisoniy xususiyatlarini tushunishga yordam beradi. Kelgusida bu mavzuni psixolingvistik nuqtai nazardan o‘rganish, nutqning kognitiv jihatlarini ochib berish imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абдуллаева, Р. (2003). Тил ва нутқ маданияти. Тошкент: Фан, 110-135 betlar.
2. Бегматов, Э. (1998). Адабий тил ва услуб. Тошкент: Ўзбекистон, 145-170 betlar.
3. Миртожиев, М. (1996). Стилистика. Тошкент: Ўқитувчи, 180-205 betlar.
4. Расулов, Р. (2011). Адабий матн лингвистик таҳлили. Тошкент: Akademnashr, 210-235 betlar.
5. Ҳожиёв, А. (1974). Лингвистик терминларнинг изоҳли луғати. Тошкент: Ўқитувчи, 250-275 betlar